

ÉN, ADY ENDRE. *)

Ady tüntető, sallangos politikai verseiben is megvan valahol a szavak élen, súlyában, visszhangjában a nemzeti aggodalom. Ady voltaképp a bújkáló nemzeti őszinteséget siratja s az önáltatás, az illúzió-gyártás ellen lázong. Azt ő nagyon jól tudhatta, hogy az *Elnémult harangok*-nak semmi politikai hatása nem lehet: erről gondoskodott az osztrák politika. De nyilván kérdezhetette magában, hogy ki sürgette egy leplezetlen magyar igazságnak a színpadon való meghazudtolását. Itt már nem bécsi kéz dolgozott, hanem egy sokkal erősebb hatalom: a turáni átok, a rossznak jóvá látása. Erdélyben panaszkodnak a magyar apostolok, illő hát, hogy Budapestről eloszlassuk kétegyeiket. Ady, a viharhadár, korán érzi a bajt, de csak dadogva, szagztatottan beszél, Kasszandra-nyelvem. Vallani akar mindent, leplezni. Ősztöne súgja, hogy korának magyarja is tud mindent, sejt mindent, csak szégyelli megvallani s ehelyett vígán fütteti a „vidámsághajót”. Ady, az elszigetelt, a kórral, közvéleménnyel küzdő fantaszt, csodákban hisz. Azt hiszi, ha félreveri a harangot, egyszerre más világ lesz, igéi hallatára színházak, modern akadémiák buggyannak ki a magyar parlagból, koronát kapnak a magyar messiások, s a magyar nagybirtokok tülekedni fognak a kultúra szolgálatában. Ezt hiszi Ady minden forradalmi rohamában. Tipikus Petur-sarjadék, le származottja a magyar Délibáb-ösöknek, minden magyar újjászülés javíthatatlan álmodóinak. Régimódi lázadó, nemes, akiben a lázadás mint l'art pour l'art él, századok dühe, mely egyoldalúan s mindig a maguk veszére fűtötte kemény kurucainkat. Ady ősi felforgató, azt hiszi, hogy mágnást, főpapot, nagybirtokost kényszeríteni kellene kötelességükre s akkor meg volna oldva minden magyar baj. Ha Ady igazi modern társadalmi reformátor, Amerikára mutat, hol két dollárból pár év alatt vagyont gyűjt a szorgalommal párosult szemesség. Ady csak dohog, csak lázong, kétségbeesik, vagy romantikus újvilággal áztatja magát, szélmalomok ellen harcol, aztán fájdalmasan eszmél rá, hogy két-három íródeák nem változtathat a magyar élet folyásán s hasztalan sír itt néhány magyar.

Ady, a fajtajáért vergődő magyar, olyan, mintha rossz szellem szállaná meg, mintha egy pillanatra megszűnnék magyar lenni s valami démon suttogná fülébe, diktálná tollába a kénköves igéket. Az Ugar-ciklus, a forradalmi versek Adyában van valami az ördöngösből, a megszállottból. Elképzeljük őt egy-egy ilyen kegyetlen, elsősorban őt, magát pusztító vers után, sápadtan, remegve, vagy közönyösen, vértelenül. A szellem, mely a verset sugallta s belőle, magyar húsából, véréből, arca színéből, lelke nyugalmából, szeme fényéből táplálkozott, mint valami vámpír, jóllakottan fordult le róla, hogy magára maradjon eleven roncsként a legszomorúbb médium, akit időnként olyan lázas álmok szemeltek ki szállásul, minők még egyetlen magyar zseniben sem kísértettek. Mi volt ennek a lélekjárásnak

*) Negyedik közlemény.

valódi oka, minő lelki és testi elváltozások következménye egy magyar nagyságnak átok és áldás, végső megvetés és újjongó rajongás végletei közt hánykolódó nemzet-szemlélete, —: azt talán a legbölcsebb pszichológus-kémikusok sem tudják eredeti elemeire visszaszámraztatni. S ha mégis okát akarjuk adni Ady sokat emlegetett magyar-gyűlöletének, gondoljunk a rajongó szerelmesre, aki csalódik s a szé-relem másik végétébe, gyűlöletbe csap át. Ady magyar gyűlölete tulajdonképpen magyar-imádatának maniakus torz mása. Így lesz Ady nációja: utálatos, szerelmes náció. Akit nem szeretünk, azért nem is szoktunk kétségbeesni. Ady egész élete, költészete: önmagáért, fajáért való kétségbeesés. Ez a kétségbeesés nem tetszett a kornak, mert a kor mindig szépek, nagyszerűnek képzei magát s bókot vár költőitől. E kor magyarja, midőn hamis illúzióinak tükre helyett Ady költészetébe pillantott, döbbenve ismert önmagára s menekült tőle, mint egy kísértet elől. Ma már egyre jobban kiderül, hogy Ady csöppet sem vétkesebb, mint korának bármelyik magyarja: éppen olyan túlzó volt a sötéten látásban, mint kortársai a túlzó reménykedésben, a rossznak jóvá látásában. Ki tudná megmondani, melyik végtet jár nagyobb nemzeti veszedelemmel?

Ady nemcsak önmagának, de fajának is eleven lelkiismerete. A legönzőbb, legegységibb költőnk, kinek lelkében, önmagának s fajának azonosításával csodásan benne fészkel az egész nemzet multja, jelene, jövője. Ady, a „fajából kinőtt“ magyar holtáig szakítani akar végzetes örökségével, de nem tud. A magyar Ugar s a forradalmi korszak zajos, robbanásos költészete után a csendes rezignáció, a lassú elvzés költészete fakad belőle, de magyar aggodalma, népét féltése ma is a régi. Csak nem gyújt, nem háborog, nem lázít már, s legkeményebb útése alig sújtóbb a legyintésnél. Az öregedő Ady lelkében mintha Széchenyi önvádja motozna, mintha magát is okolná a tragikus eseményekért, melyekre egykor maga figyelmeztetett legszenvedélyesebben. Sajnálja faját, a *nótázó vén bakákat*, az ágyútölteléknek harctérre vitt parasztot, szégyelli az ember embertelenségét a világégésben, fájjalja a magyar sorsot, mely győzelem vagy bukás esetén egyformán nagy hatalmak játéklabdája. Ady élve temeti el magát: a *Halottak élén* c. kötet olyan, mint egy felravatalozott ház.

*

Ady magyarsága? A nemzetközinek, hazafiatlannak bélyegzett költő versei tele vannak magyar elemekkel, szülőföldi emlékekkel. Ady mindenüvé magával viszi szülőfaluját, mint a csiga a házát. Párisban magyar életet él, mint Szabó Mártont, egyik novellájának hőse, aki északi hajósok közé került, de valahányszor kiszállt valamely idegen városban, úgy érezte magát, mintha a Dunántúl lett volna. Góg és Magóg fia maradt ő, énekes Vazul, a Hortobágy poétája. A Tisza-part, a magyar puszta, a magyar Ugar, a pogány-magyar mitológia álma, a Magyar Helikon szekfüje, a vadregényes Kárpátok, a hazai folyók, magyar városok, falvak, tájak zsúfolásig jönnek elő

verseiben. Történelmünk legvéresebb magyar képei izgatják: Mohács, Dózsa kora, a negyvennyolcas szabadságharc, a kuruckor. Az irodalomban a félreismeret, nem méltányolt nagyságok merülnek fel emlékezetében lépten-nyomon. Reviczky már Vajdánál hamarabb meghatja s attól fogva Ady a kettétört magyar tehetségek szószólója. Szelleme egyoldalú rokonszenvet mutat velük: a beérkezett, elismert nagyságoktól mintha a beteljesedés megnyugtató érzése távolítaná.

Ady az Óceánig fut, de röghöz kötött, szilágysági költő marad haláláig. Örökké hazahúzza az ősi rög, melyet hetykén hagy el, hogy százszor visszahulljon hozzá, fel-feldobott kő gyanánt. Magyarsága szilágymegyei magyarság. Itt van ő otthon, ide vágyik, valahányszor összemarta az élet. Ez a föld adta őt a magyarságnak, ennek a földnek szerzett hírnevet. Ady-üke szelleme várja itt, a „legendák és jelek“ földjén elmúlt idők képei elevenednek ki neki s szülőföldjének pogánykori multjából úgy csendül emlékezetébe minden legenda, mint az eltévedt lovas vak ügetése, volt erdön helyén. Itt van Erdélyország határszéle, a hepehupás vén Szilágyság, Ilosvai Selymes Péter hazája, itt van Zilah, az ősi Scholával s azóta békén porladó fő-magisterrével, kinek kis vidéki lapja költővé „bérmálta“ őt. Itt a Diák-domb, a Terbete, a híres Meszes alja, a Bence, az Ér, az ős dicsőségű Kraszna árok, a Kótó, a dombkerítéses sík, egy egész mult élő és elsüllyedt emlékeivel. A ködlő Bükk, a gőzölő sík, az áradó Ér, a záporverte mező, a piros dalra gyűjtő vér, a sercenve növény, a zengő fény, a tüzelő Nap, a szökkenő lomb, a viruló Föld, a táncoló Ég: mind-mind szilágysági életet hirdetnek Ady verseiben, erős lokális vonását adják költészetének s a Szilágysághoz kötöttségét jelképezik. A *vármegyeház* képe, mely politikai szimbólummá válik nála, itt emelkedik, a szegénylegények modelljei itt nyargalnak tüzes, kantártalan paripákon. Itt sajdul fel benne (szülőfalujában) a kivándorló magyarság sorsa, itt áll a Krisztus-kereszt az erdön, mely előtt húsz évvel később, megtört makacssága hamvadó lágyságával billenti meg alázkodó kalapiját, itt áll a régi Kálvin-templom. Ez a táj egyetlen reális fészke, álmok nyugtalan bolygójának. Ide vágyik, százszor megbántott, elkerült családjához, kedves embereihez, akiknél jobbat, gazabbat nem talált soha. Itt a temető, melyhez víziók vonzzák, alig kőhajításnyira szülőházától. Ady, a Halál rokona, órákig rábámul éjszakák során. Itt a labdatér, hol egykor mindig kinullázták a játékból a kis sárga fiút. Itt nyugszanak ősei, ide vágyott haza pihenni s a papoknak ivadéka, prédikátorék pogány fia itt ássa a gödröt. Ha álma kerüli s egyedül van ébren, itt látogatják meg gyötrő emlékei önmaga multjából, itt gyón annyi bánatot a fehér falak közt, a szöke gerendás, csöndes, bús, falusi házban, míg a hóvíz jajgatva fut le a bádóg-csatornán. Ide vágyik már mint híres és hírhedt költő, örök parasztnak, földművelőnek.

Ady szülőföldjének s a szomszédos Erdélynek szerelmese. Ez a szerelem egész pályáján végigkíséri; halála előtt is az erdélyi havasok közt kószál a lelke: „Erdély . . . fáj nagyon“. Erdély szelleme izgatja, benne bízik egyedül a süllyedő

hazában, tőle várja a magyar élet újjászületését. Barátjához, P a p p Viktorhoz írt fiatalkori levelében ezt mondja: Hitté formálódott bennem egy idő óta s istenítéletet állanék ki e hitemért, hogy minket, modern semmi magyarokat csak a z e r d é l y i s z e l l e m f ö l t á m a d á s a tehet valamikké. — Ezt 1905-ben mondja Ady s egyedül mondja. Ugyan ki beszélt volna akkor még Erdélyről ilyen jövőbelátó hangon?

Adyból általában kiérzik minden magyar falu jellegzetessége. A rokkanjom más is, pusztuljom más is! (*Ének a porban*) a tehetetlen, robbanékony magyar paraszt ősi kiáltása. Ha nekem, másnak is. Olyan Ady, mint A r a n y magyarja, aki ostort kap s a zuhogó jég-esővel versenyt veri a vetését. Így, ketten az Úristennel, többre mennek. Kivert bikának sorsa biz ez, ki elveszti a csordát — mondja Ady, falusi képpel a maga modern, városi sorsáról. A *paraszt Apolló* mily joggal beszél az „örök határ-pörről“! Írói pályája egy falusi „Ki a legény a csárdában?“ fővárosba transzponálása. A vívódó, civódó hétszilvafás ő, aki nem tűr ellenvetést, mindent jobban tud, mindenkinél ősbib, s mikor fajmagyarsága ellenére a magyartalanság vádját szegzik melléne, keserűen hördül fel:

De az igaz: az én vagyok!
De a magyar: az én vagyok.

Hány „mámorba, alkoholba fult“ névtelen magyar nagyság kiáltása sűrűsödött ebbe a pár szóba, olyanoké, kiknek kétségbeesését csupán négy árva fal verte vissza!

Ady nyelve a magyar népnyelvben gyökeredzik. Erről talán hosszú tanulmányt innak egykor. Érdekes megfigyelni, hogyan válnak a magyar népköltészet elemei a modern, a differenciált költőnyelvében irodalmi kincssé.

Kalapom, szűröm, szívem törgetegben,
Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben
S visszapattog róluk jég, vád, szidalom —

mondja a *Hunn, új legenda* c. versében. A vers erein egy régi magyar nóta bujkál:

Ha látom a fengeteg elejét,
Begyűröm a süvegem tetejét,
Csak úgy nézem az időt alóla,
Még a jég is visszapattog róla.

Ady hazafias verseinek elbírálásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni Adynak egy végzetes sajátosságát. Mi az Ady-versek egyik főkérdése? Hogy kicsoda Ady Endre. Más lírikus is magáva hordja ezt a kérdést s felel is rá, anélkül, hogy egyéniségének jelenlétét akkora súllyal éreztetné. Petőfi a kedvesét nem tudja minek

nevezni, Ady önmagát. *Egy párisi hajnalon* c. versében már a második strófa így kezdődik: Ki vagyok? Ime, néhány felelet a *Minek nevezem magamat?* kérdésre: Góg és Magóg fia. Énekes Vazul. Kipányvázott bús magyar lélek. Paraszt Apolló. Táltosok átkos sarja. A Napisten legbúsabb papja, a legfurcsább, legidegenebb. Új, balga Don, modern bolond lovag. Fény-ember, ködbe bújva. Midász király sarja. Szürke országnak a királya. A nagy áldozó, a máglyagyújtók korcs utóda. A Holnap hőse. Ez az ön aposztrofálás nem hangzik ki az *Új versek*-kel. Ady holtáig fest önmaga portréján és sohasem lesz kész vele. Ő a halál rokona, csodavirág, új magyar csodák várója, királyfi, hitszegő Álmos fajából, Hunnia új szegénylegénye, Délbáb-ös leszármazottja, mámor-fejedelem, Lázár, új Pán, Mammon kis cselédje, halott mátkafi, hő magyar-emlős dajka, sok rim-pólyás, gyöngye gyermek dajkája, papoknak ivadéka, temető-király, Dózsa György unokája, Muszáj Herkules, sem rokona, sem boldog őse senkinek, Ond vezér unokája, megátkozott ember, szűz Pilátus, a Sátán kevélye, a kor Gusztáv Adolfja, stb., stb. Adyból kifogyhatatlanul buzognak a képek, melyekkel a fogalmakat újjá teremti, s e képekből egy egész sereg sorakozik fel önmaga portréjának. Csupa rendkívüliség ő, választott ember, gyönyörben és keserűségben, s alakja ég és föld között lebeg. Természetes, hogy az ilyen természet házáról, istenről, szerelemről egyformán rendkívüli, teljesen önösnek csengő hangon beszél. Adynak legtárgyasabb mondanivalóján is érezni akárhányszor, hogy tulajdonképpen róla van szó s a téma csak ürügy. „Vad rossz, nomád vére akként űzi, mintha két ember volna. Az egyik apostol, szerencsétlen, szent. A másik állati, gonosz, utálatos... Senkihez sem hasonlított... Primitív is, raffinált is, okos és esztelen... Ő nem tud jó lenni, legfőbb balga... Lassan-lassan már gyűlöli a civilizációt... Itt-itt lehet az ő életének a titka. Utálja, gyűlöli ezt a mi életünket. Tudatosan rugja föl a mi egész erkölcsi berendezkedésünket. Nem csinál új erkölcsöket, nem jézuskodik. Ő nem buddhista, nem nihilista. Sőt talán nem is forradalmár. Ő eleven tiltakozás a sablón ellen. Egy röpködő, utálatos, de hatalmas, de civilizált lény. Már életében legendás alak. De olyan, akit a legendák rútitva túloznak... Néha olyan nagynak hitte magát, hogy maga megijedt. Néha eltévedtnek, mázolónak...“ Első pillanatra azt mondhatnók, hogy valami Ady-rajongó írása ez Adyról. Pedig ő maga írta, a harminc felé közeledő, forrongó Ady. Még pedig G a u g u i n-ról, a festőről írta, egy párisi levelében. Vajon hosszas tanulmányok alapján? Ezt Adynak későbbi cikkei sem igen árulják el. Cikkeiben olyan nagy nevek hemzsegnek, melyek egyenként hosszas búvárkodást követelnének. Ady a sok név emlegetésével palástolja ezt a hiányát s merő szubjektivitás minden levele. S ha valaki — egy rokon vonás révén — hosszasan leköti, Ady csakhamar nyeregben érzi magát, tolla bátran szánt, s talán észre sem veszi, hogy alakja elé állt s a röntgen-kép erősen önmaga testi-lelki körvonalait adja vissza.

Ady végtelenül szereti hazáját s meg akarja írni, ki akarja fe-

jezni az egyetemes magyar sorsot. Tehet-e róla, hogy sajátos természeténél fogva mindenütt önmagát rajzolja? Ady sokat gáncsolja s reménykedése ritka pillanataiban szédületes magasságban képzeleli hazáját. Tehet-e róla, hogy ez a sok gáncs és kevés rajongás volta-kép önmaga örökös korbácsolásának s ritka fenhéjázásának iker-testvére? Ady gyűlöli és imádja fajtát. Tehet-e róla, ha folyvást önmaga gyűlöletének s imádatának képe ez?

Nézzük csak, miféle képeket rajzol Ady a magyar ugarról. Itt van mindjárt a Hortobágy poétája. Annakidején, mikor Ady egyénisége még ismeretlen volt, brutális magyar-gyalázatnak tetszett ez a kép. Ma már közismert önarc képe az elkeseredett modern költőnek. Akkor holmi etnográfiai sületlenségnek számított Petőfi kisbérese mellett. Ma már a felületes Ady-olvasó is tudja, hogy: bor, nő, halál, amikre ez a hortobágyi poéta ezerszer gondol, Ady kedvenc csemegéi. Ez a csodaszépet gondoló, Hortobágyon elkallódott „szent dalnok” még Adynak nagyszeműségét is kénytelen volt vállalni, költői gögijével együtt. Ady csak később leplezte le magát.

Ady befalazott diákról énekel. Erdély ősi szögében (Ady pátriája közelében) van az a titkos, nagy kőház. A diák századok óta vár. Akárcsak Ady, a paraszt zsálya, hogy ezer év múlva bús krisztánus fűrttel ébredjen. Valami Nagyúr dobta le hajdan. Tán a várkisasszonyra nézett. Vagy büszke dalban zengett újszerűt, vagy keserűt, szépet vagy szent-merészet. Ime, megint csak Ady, az új, különös zengésű versek írója, az átokverte. Vajda a második portréja is közös vonásokból készül. Vajda: nyugos, vén gyermek, halálig hiányzott neki Dárius kincse: azaz száz forintja. Bakonyi fajta, karakán magyar, pazar és jó volt rossz fajtája mellett, magyar mértéknél többet adott. A Dal és Szépség nyugtalan magyarja. Ime a rokon vonások, melyekből Ady-Vajda portré támad. Csokonai is csak azért nézett a jövőbe, hogy őt lássa, Adyt, egy századnyi messze jövőben. Adyt, aki fajtáját átkozta s magyar volt, nagy magyar.

Ez a mámoros öntudat formáltatja vele merőben ujjá, ön-élménnyé Szent Margit legendáját is. Az ő Szent Margitja álomleány, fojtott sikoly, ájulva hull egy durva szó miatt. Nyugatról várt soká valakit. Nem vadbajszú, lármás, mokány nagy urat, hanem dalos, törekeny, halk fiút, asszonyos, kósza, könnyes trubadurt, egy halk dalú és halk csókú legényt. Még csoda, hogy Dévényt nem említi a költő. Szent Margit nála épen olyan hazátlan és csalódott, mint a többi Ady-hasonmás.

De hát milyen képet fest Ady általában az ő fajtájáról?

Pimasz, szép arccal látszik, hogy akar,
De közben busan lekönyököl,
Nyög, sír, ez az én fajtám, a magyar.

(Folyt. köv.)

(Budapest.)

Vajthó László.